

אכילת מצה וסעודת שבת ויו"ט לתיאבון

א. אכילה בערב פסח סמוך למנחה

תנן (פסחים צט:): "ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך". ובגמ' (קז.), "איבעיא להו סמוך למנחה גדולה תנן או דילמא סמוך למנחה קטנה תנן. סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסח דילמא אתי למימשך ואתי לאימנועי מלמיעבד פסחא או דילמא סמוך למנחה קטנה תנן ומשום מצה דילמא אתי למיכלה למצה אכילה גסה". ובפשטות מסקנת הגמרא היא דסמוך למנחה קטנה תנן.¹

ולאור מסקנת הגמ' דאיסור אכילה סמוך למנחה בערב פסח הוא סמוך למנחה קטנה ומשום חשש שיבוא לאכול מצה באכילה גסה, קשים דברי רש"י והרשב"ם על המשנה שכתבו (ד"ה לא יאכל) "כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה" ולא כתבו כדי שלא יאכל מצה באכילה גסה.² וכן העיר על הרשב"ם בחי' ר' דוד (ד"ה סמוך למנחה) ופירש על המשנה דהאיסור הוא משום חשש אכילה גסה, וכדברי הגמ'. וכך פירשו תוס' הרשב"א (ד"ה לא יאכל) והר"ן (יט. בדפי הרי"ף ובחי' בד"ה מתני').

ובכדי להסביר דברי רש"י והרשב"ם, ציין הרש"ש לדברי ר"ת (בתוס' קז: ד"ה דילמא) דיש ב' סוגי אכילה גסה. דהקשו התוס' דביומא (פ:): מצינו דהאוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור, ומשמע דאכילה גסה אינה אכילה כלל, ואילו

---

¹ כך הניח הרשב"ם (צט: ד"ה ע"פ). אך כתב הר"ן (כב. בדפי הרי"ף ד"ה ואיבעיא לן) דהוי איבעיא דלא איפשטא ויש להחמיר.

² וכן כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ו:יב), "וכן אסור לאכול ע"פ מקודם למנחה כמעט כדי שיכנס לאכילת מצה בתאוה". ואף המאירי (צט: ד"ה ע"פ) הניח שאיסור אכילה בע"פ הוא כדי שיאכל מצה בתיאבון.

בנזיר (כג.) לגבי האוכל פסח באכילה גסה איתא דנהי דלא עביד מצוה מן המובחר פסח מיהא קא עביד, ומשמע דמ"מ חשיבא אכילה. ותירץ ר"ת דיש אכילה גסה כאשר נפשו קצה מלאכול עוד, ועל אכילה כזו פטור ביום הכפורים, ויש עוד סוג אכילה גסה, היכא "שאינו מתאוה לאכול אך יש בה טעם", וזה הנידון במס' נזיר. והציע הרש"ש דכוונת רש"י והרשב"ם בכתבם דצריכים לאכול מצה לתיאבון היינו שלא יאכלו מצה על דרך סוג ב' של אכילה גסה. וכן כתב הב"ח בדעת הטור (ריש סי' תעא). וקצת משמע כן מלשון התוס' בנזיר (כג.) ד"ה פסח, שכתבו לענין סוג השני של אכילה גסה, "והכא שאין נפשו קצה אלא שאינו רעב לאכול לתיאבון". וכן משמע בחי' הר"י מלוניל שכתב "כדי שיאכל מצה לתיאבון ולא יאכלנה אכילה גסה". ובחי' תלמיד הרשב"א (קז:) כתב דאכילה גסה היינו "על השובע שאינה לתיאבון".³

אך העירוני אחד מרבתי דאף דאפשר לפרש כן בדברי רש"י קשה לפרש כן בדברי הרשב"ם. דכתב הרשב"ם (קז: ד"ה או דילמא) לענין אכילה גסה של סוגיין (דלדברי הרש"ש קאי על סוג ב' של אכילה גסה), "אכילה גסה מיהא אינה אכילה ובקדשים מזיק הוא דחשבינן ליה ביבמות (צ"ל יומא פ:).". וכונתו לדברי הגמ' שם, "אמר ר"ל האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור מ"ט אשר לא תעונה כתיב פרט למזיק. אמר ר' ירמיה אמר ר"ל זר שאכל תרומה אכילה גסה משלם את הקרן ואינו משלם את החומש כי יאכל פרט למזיק". וא"כ יוצא שהרשב"ם השווה האכילה גסה של סוגיין לאכילה גסה שפטור עליה ביוה"כ דלא שמיא אכילה כלל, ולא ס"ל כחילוק ר"ת. וא"כ שוב צ"ב למה פירש הרשב"ם דחשש המשנה משום תיאבון ולא משום אכילה גסה. והציע דאיתא בסוף הסוגיא (קח.) "רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא ... שאני רב ששת דאיסתניס הוה דאי טעים בצפרא מידי לאורתא לא הוה מהני ליה מיכלא". והרי אף דאיסתניס הוה לא מסתבר דאילו אכל רב ששת בבקר היה אכילתו בערב אכילה גסה. ולכן

³ ויש להעיר דלפי הר"ן (כג.) בדפי הרי"ף ד"ה דילמא) יש רק סוג אחד של אכילה גסה (וכתירוצם השני של התוס') שלא שמה אכילה כלל, ובאכילה כזו אין יוצאין חובת מצה כלל. אבל אכילה על השובע שמה אכילה, ובמצה ומרור, לעומת קרבן פסח, אין מצוה לאוכלם על השובע דוקא, אלא אי בעי הכי ואי בעי הכי. וא"כ לפי הר"ן נראה דאין צורך לאכול מצה לתיאבון דוקא, וניחא הא דפירש על המשנה דאיסור אכילה בערב פסח סמוך למנחה הוא רק משום חשש שלא יבוא לידי אכילה גסה.

פירש שם הרשב"ם (וכן רש"י), "ואי טעם מידי בצפרא לא מצי למיכל מצה לתיאבון לאורתא". ואפשר דפירוש הרשב"ם על המשנה מבוסס על דברי רב ששת דיש לחוש לא רק שלא יאכל מצה באכילה גסה אלא דגם שיאכלנו לתיאבון.⁴ ויש להוסיף דבשיטת ר' יהודה בגמ' דס"ל דאסור לאכול מן המנחה ולמעלה בערב שבת ובערב יו"ט, במקביל לאיסור אכילה בערב פסח, לשון הגמ' היא "כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה".

ב. אכילה בערב שבת ובערב יו"ט סמוך למנחה

איתא בגמ' (צ"ט): "מאי איריא ערבי פסחים [שיש איסור אכילה סמוך למנחה] אפי' ערבי שבתות וימים טובים נמי דתניא לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. אמר רב הונא לא צריכא אלא לר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך הני מילי בערבי שבתות וימים טובים אבל בע"פ משום חיובא דמצה מודה. רב פפא אמר אפילו תימא ר' יהודה התם בע"ש ויו"ט מן המנחה ולמעלה הוא דאסור סמוך למנחה שרי אבל בע"פ אפי' סמוך למנחה נמי אסור".

הרי נחלקו ר' יהודה ור' יוסי אי יש איסור אכילה בע"ש ועיו"ט מן המנחה ולמעלה. ונחלקו הראשונים איך קיי"ל להלכה. התוס' (ק. ד"ה אין מפסיקין) הביאו דעת הבה"ג דאין הלכה כר' יוסי. ולהלכה פסק השו"ע (רמ"ט: ב ע"פ הרמב"ם שבת ל: ד) דקיי"ל כר' יוסי דאין איסור אכילה בע"ש ועיו"ט (אף דיש איסור קביעת סעודה גדולה).

ולכאורה לרשב"ם ודעימיה שפירשו דטעם איסור אכילה בע"פ הוא בכדי שיאכל מצה לתיאבון, כך האיסור בע"ש ועיו"ט לר' יהודה הוא בכדי שיאכל סעודת שבת ויו"ט לתיאבון. וכן פירש רש"י (ד"ה כשבוא תאוה), "ולא תבא סעודת שבת על השובע", וזה א"ש לדברי התוס' (קז:): דאכילה על השובע

⁴ ועי' בספר מרומי שדה להנצי"ב (קז: ד"ה והנה) שכן כתב דהרשב"ם ביסס דבריו על הנהגת רב ששת, אך כתב שאכילה לתיאבון הוא סייג לאכילה גסה. וע"ע בספר משאת משה על מס' פסחים (סי' קמג) שתירץ לרשב"ם בע"א.

אינה לגמרי לתיאבון. וכן פירש הרשב"ם (ד"ה אפי' ע"ש), "כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו". ולר' דוד ודעימיה שפירשו דטעם איסור אכילה בע"פ הוא בכדי שלא יאכל מצה באיכלה גסה, כך האיסור בע"ש ועיו"ט הוא בכדי שלא יאכל סעודת שבת ויו"ט באכילה גסה. וכן מבורר בחידושי ר' דוד (צט: ד"ה אבל). ולדבריו צריך לדחוק בלשון הגמ' "כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה" דתאוה לאו דוקא והעיקר שלא יאכל באכילה גסה.

ויש לדון בשיטת ר' יוסי דקי"ל כוותיה, אי אין צורך כלל לאכול סעודת שבת ויו"ט לתיאבון (ולר' דוד ודעימיה שלא לאוכלו באכילה גסה), או דיש לאכול סעודת שבת ויו"ט לתיאבון אלא שלא ראו על נכון לגזור איסור אכילה מן המנחה ולמעלה מטעם זה. ונראה דנחלקו בזה הראשונים. דבאו"ז (הל' ע"ש סי' כא, הובא בד"מ סי' רמט ס"ד) הביא דעת היראים דיש מצוה לאכול סעודת שבת לתיאבון דאין הלכה כר' יוסי לענין התחלה, וכיון דעיקר סעודת שבת בלחם אסור לאכול גרימזל"י בליל שבת קודם הסעודה. ושוב הביא דעת הרשב"ם דהלכה כר' יוסי, ולכן אף דעיקר סעודת שבת הוא לחם, מותר לאכול גרימזל"י קודם שיאכל לחם, "דלא בעינן ליכנס לשבת כשהוא תאוה". והביא האו"ז דכך נהגו רבנו קלונימוס והזקנים דאכלו גרימזל"י ובירכו עליהן בורא מיני מזונות ואח"כ מעין ג' כדי להשלים מאה ברכות ואח"כ אכלו לחם וצרכי הסעודה.⁵ ומבורר בדבריו דלר' יוסי ולהלכה אין צורך לאכול סעודת שבת לתיאבון כלל.⁶ וקצת משמע כן מלשון הרא"ש (י:ב) שכתב בדעת ר' יוסי "ולא חייש ליכנס כשהוא תאב".

ובחידושי ר' דוד (צט: ד"ה אבל) הקשה למה לר' יוסי אין איסור אכילה בע"ש ועיו"ט, הרי יש מצוה לאכול סעודת שבת ויו"ט ואין לאכלם באכילה גסה, ומ"ש מערב פסח. ותירץ דמצה היא מצוה עוברת ואם לא יוכל לאכלה בערב אלא באיכלה גסה לא יקיים מצות מצה כלל, אבל סעודת שבת ויו"ט אינו חייב בהן אלא כדי לקיים ענג שבת ויו"ט, ואם אין האכילה מהנה אותו אינו חייב בו כלל.

⁵ כתב הערוך השלחן (רמט:ד) דודאי הדברים שאכל רבנו קלונימוס היו מאכלים שאין הדרך לאכלם תוך הסעודה, דאחרת אין נכון להרבות בברכות חנם. וכן כתב בשו"ע הגר"ז (רמט:יא).

⁶ אך עיי' בפמ"ג (א"א סי' רמט סק"ו) ובביה"ל (ד"ה מותר) שהבינו בדברי המג"א (שם) שלפי האו"ז אף ר' יוסי מודה דכשמגיע שבת מצוה לאכול לתיאבון.

ובכן לר' יוסי "ש)לאחר שיכנס לשבת אם האכילה היא לו לתענוג מצוה עליו שיאכל ואם לא אינו זקוק לאכל, אבל אינו חייב להכין את עצמו לכך קדם השבת". ומשמע מדבריו דלר' יוסי אינו צריך ליזהר שלא לבוא לידי אכילה גסה (אלא שאם אינו יכול לאכול עוד, לא יאכל ולא הפסיד).⁷

ומאידיך גיסא כתב הרמב"ם (שבת ל: ד), "אסור לקבוע סעודה ומשתה בע"ש מפני כבוד השבת ומותר לאכול ולשתות עד שתחשך. ואעפ"כ מכבוד השבת שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול". הרי אף דפסק כר' יוסי דאין איסור אכילה מן המנחה ולמעלה בע"ש מ"מ כתב דיש לאכול סעודת שבת לתיאבון. ובמ"מ ובכ"י (סי' רמט) הסבירו בדעת הרמב"ם דאף לר' יוסי האיסור לקבוע "סעודה ומשתה" (סעודה שאינם רגילים בה בחול) הוא משום תיאבון.⁸

ג. הלכה למעשה

פסק השו"ע (רמט:ב) כדעת הרמב"ם, "אסור לקבוע בע"ש סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול ואפי' היא סעודת אירוסין מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול וכל היום בכלל האיסור. ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה אפי' סעודה שרגיל בה בחול כל היום (ופי' הביה"ל דהיינו פת בכדי שביעה) מותר להתחיל מן הדין אבל מצוה להמנע מלקבוע סעודה שרגיל בה בחול מט' שעות ולמעלה." וא"כ צריך לצאת להלכה דכיון דנקטינן כהרמב"ם ולא כהאו"ז (דאף דהביא הדרכי משה את האו"ז לא הביאו בהגהות על השו"ע), אף דאין איסור בדבר מ"מ ראוי להמנע מלאכול גרימזל"י או שאר מיני מזונות

⁷ ובתוס' הרי"ד (מהדורא תנינא צט: ד"ה בע"פ) הקשה מ"ש חיובא דמצה שמחמתה אסור לאכול מן המנחה ולמעלה מחיוב דקידוש, דהלא אף קידוש מצות עשה הוא. ותירץ דעיקר מצות קידוש הוא ברכת הקידוש ולא שתיית הכוס, ואילו במצות מצה עיקר המצוה היא האכילה. ושוב הקשה מ"ש חיובא דמצה ממצות ג' סעודות. ותירץ "לא מצינו עשה מפורש בג' סעודות כמו שמצינו באכילת מצה".

⁸ אך הביא המג"א (סי' רמט סק"ד) בשם ר"ת דמתוך טרדת הסעודה לא יתעסקו בצרכי שבת. ובביה"ל (ד"ה מפני) הביא מהפמ"ג דעיקר הטעם הוא שמזלזל בזה בכבוד השבת שעושה ע"ש בזה כשבת.

קודם אכילת לחם בסעודת שבת כדי שיאכל סעודת שבת לתיאבון. וכן כתב בשו"ע הגר"ז (רמט:י) דלאחר שחשכה או לאחר שקיבל עליו שבת אפי' מבעוד יום אפי' אם קידש אין לאכול כלום קודם אכילת לחם, אבל אין למחות ביד המקילים כיון דאין חיוב גמור לאכול סעודת שבת לתיאבון.

ומסתברא שאין לחלק בזה בין סעודת הלילה וסעודת היום, דאף סעודת היום יש לאוכלה לתיאבון. אך בעל המשנה ברורה (ביה"ל סוף ד"ה מותר) כתב דהמנהג להקל בזה בסעודת שחרית לאכול מיני מזונות קודם הסעודה, ומ"מ "נכון להדר שלא ימלא כרסו משארי אכילות קודם סעודת פת". ואפשר דאף לדעת הרמב"ם מותר לאכול קודם סעודת שבת כמות פחותה מסעודה שרגיל בה בחול. ואם בא לאכול שאר דברים זמן רב קודם סעודת פת, אפשר דמותר אפי' כמות סעודה שרגיל בה בחול, דלא גרע מאכילה קודם זמן מנחה בערב שבת.